

Передмова

Ця книжка не є нападом на збройні сили чи на переважну більшість вищих військових командирів, які під час війни успішно виконують такі завдання, що, порівнюючи з ними, управління великим комерційним підприємством буде здаватися дитячою забавкою.

Радше це спроба пояснити, як невелика меншість може завдати своїм побратимам зі служби таких страждань і болю, яких неможливо заподіяти в інших сферах людської діяльності.

У книжці використано матеріали, представлені багатьма людьми: істориками, соціологами, психологами і, звичайно ж, військово-вслужбовцями. Сподіваюся, ніхто з них не скаже, що ми в підсумку перекрутили надані ними дані. За фактичні помилки й висловлені думки несую повну відповідальність лише я.

Появою цієї книжки я завдячую всім, хто щедро жертвував свій час на читання й обговорення її попередніх чернеток. Їхнє заохочення, критика й поради були для мене неоціненними. Зокрема я хотів би подякувати містеру Рональду Левіну, капітану Дональду Макінтайру, бригадному генералу Шелфорду Бідвеллу, доктору Пенелопі Діксон і доктору Г'ю Летангу за різнобічну допомогу, яку вони надавали мені на кожному етапі.

Я красно вдячний доктору С.Г.А. Генлі за довгі години, які вона витратила на дослідження, перевірку змісту та допомогу в укладанні покажчика.

Хочу також подякувати за щедру допомогу доктору Галлі Беллоффу, містеру Браяну Бонду й доктору Майклу Докріллу з Королівського коледжу, містерові Расселу Бреддону, полковнику авіації Ф. Керролу, містеру Алексу Кессі, міс Кумбес з Імперського військового музею, професорові Джорджу Дрю, професору Гансу Юргену Айзенку, містеру Роберту Фарру, генералу серу

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Річарду Гейлу, генералу серу Джону Гакетту, професору Джону Ригбі Гейлу, професору Дональду Олдіngu Геббу, містеру Карлу Гіксону, доктору Норману Готопфу, містеру Майклу Говарду, містеру Джону Джеймсу, доктору Денісу Джадду, містерам Джону Кігану і Кіту Сімпсону з Королівської військової академії, доктору Р. П. Келвіну, серу Патріку Макрорі, підполковнику Браюну Монтгомері, генерал-лейтенантові серу Денісу О'Коннору, професору Стенлі Шахтеру, містерові Джеку Смізерсу, доктору Айвору Штілітцу, доктору Алану Джону Персівалю Тейлору й доктору Руперту Вілкінсону. Ще хотів би висловити вдячність міс Джулі Стіл за її секретарську допомогу, міс Сюзанні Клепп і місис Джейн Спендер за допомогу в редагуванні, а також бібліотекарям Університетського коледжу, Королівського коледжу, Королівського загальновійськового інституту й публічної бібліотеки міста Рай за їхню незмінну ввічливість і допомогу.

Дуже вдячний власникам авторських прав за дозвіл цитувати уривки з їхніх творів: Расселу Бреддону, видавництвам Jonathan Cape Ltd та The Viking Press, Inc. (роман Рассела Бреддона «Облога»); Алану Кларку (твір «Віслюки»); Саймону Рейвену і журналу Encounter (стаття Саймона Рейвена «Загинуті від меча»).

Наостанок, у мене залишається неоплатний борг удячності перед тими нечисленними людьми (які, мабуть, воліли б залишитися неазваними), чия незгода й обурення тим фактом, що хтось взявся написати книжку про військову некомпетентність, стали вагомим, хоча й несподіваним, підтвердженням зв'язку між мілітаризмом (у широкому розумінні цього терміну. — *Прим. ред.*) і людською психопатологією.

НОРМАН ФРЕНК ДІКСОН

Вступ

...Ми лише хочемо представити речі в їхньому правдивому світлі й показати хибність думки, ніби бравий служака без інтелекту може досягти визначних результатів у військовій справі.

КАРЛ ФОН КЛАУЗЕВІЦ, «Про війну»

Сьогодні більшість людей сприймають військову некомпетентність як щось самоочевидне, можна навіть сказати як банальність. Подібно до застуди, плоскостопості чи британського клімату, її сприймають за частину життя — трохи кумедну, але невідворотну. Мовляв, що тут ще скажеш?

Насправді ж військова некомпетентність — це така сфера людської поведінки, у якій помилки мають надзвичайно високу ціну. Цим помилкам можна запобігти, тому вони вимагають особливої уваги. Військова некомпетентність також підпорядковується певним законам. Автор уперше це усвідомив під час побіжного перерахунку історій про одіозні військові катастрофи. Ці зворушливі, часто жакливі розповіді викликали в мене дивне відчуття дежавю. У цих, на перший погляд, безглузвих подіях, було щось таке, що спрямовувало думки новими шляхами, проводило несподівані зв'язки з феноменами із цілком інших, досі не пов'язаних між собою контекстів; а потім знову повертало думки до тих безглузвих фактів, які тепер уже видавалися не таким й безглуздими. І так відбувалося доти, доки в цих драматичних історіях про давні звияти поступово не почала вимальовуватися одна наскрізна, наче тоненька тріщинка, спільна тема.

Якщо припустити, що ця закономірність реальна і я її правильно ухопив, то з неї можна зробити певні припущення. Тож

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

я їх перевірів і дійшов висновку, що вони правильні. Інші шматки головоломки теж почали ставати на свої місця, поки поступово мозаїка елементів не набула обрисів цілісної теорії. Ця книжка — про цю теорію. Вона розглядає аспекти військової поведінки в контексті загальних психологічних принципів.

Звучить це гарно, наче щасливий шлюб історії з психологією. Однак, на жаль, такий шлюб може бути не зовсім прийнятним для деяких потенційних родичів. Судячи з реакцій окремих істориків, поєднувати психологію з історією — це, м'яко кажучи, поганий тон. А поєднувати психологію з військовою історією — взагалі непристойно. Їхнє занепокоєння має принаймні дві причини. По-перше, оскільки мало що дратує нас більше, ніж спроби пояснити чинсь поведінку, в людей є природна відраза до пояснень поведінки історичних постатей, до яких ми, можливо, відчуваємо прихильність.

Друга причина — недовіра до редукаціонізму, тобто ідеї, що такі складні явища як військова катастрофа, можна звести (редувати) до пояснень через призму механізмів функціонування людського мозку. Не кажучи вже про те, що за це пояснення береться якийсь там психолог.

На це можна лише сказати, що, звісно ж, історики знають про історію більше, ніж психологи. Безперечно, історичні події визначаються складним набором змінних: політичних, економічних, географічних, кліматичних і соціологічних. Та все одно історію творять люди, і хай би скільки чинників призводили до воєнної катастрофи, одним із них буде спосіб мислення причетних до неї людей, а іншим — зумовлена цим способом мислення поведінка. Поєднання всіх цих змінних складне. Тож так, я змушений був де-що применшити значення інших чинників, щоб чіткіше зосередитися на можливих психологічних факторах. Візьмімо аналогічний випадок з авіакатастрофами. Ніхто не заперечуватиме, що літаки розбиваються через низку причин, які іноді діють незалежно, іноді в унісон. Утім це не означає, що вибираючи для конкретного дослідження один фактор (наприклад, утому металу), ми повинні одночасно зосередитися на всіх інших змінних: погоді, недбалій навігації чи надмірній кількості алкоголю у крові пілота.

На захист такого редукаціоністського підходу можна навести й ще одне міркування: природа військової некомпетентності

та характеристики, що відрізняють компетентних старших командирів від некомпетентних, із часом не так сильно змінилися, попри зміни інших факторів, що мають вплив на хід історії. Незалежно від того, чи мають командири гарне або погане оснащення, чи керують вони солдатами, озброєними списками, або тими, хто має у своєму арсеналі танки й ракети, чи є вони англійцями, росіянами, німцями, зулусами, американцями або французами — хороші командири залишаються практично однаковими. Так само й погані командири мають між собою багато спільного.

Одним із приємних побічних результатів праці над цією книжкою була низка приязних розмов із людьми, які служать у збройних силах. Однак і тут невеличка меншість сприйняла цей проєкт з обуренням, як прояв поганого тону чи майже блюзнірство*.

У відповідь на ці зрозумілі мені реакції я можу лише сказати, що не маю наміру нікого образити. Насправді для шанувальників військової справи обурюватися дослідженням військової некомпетентності так само дивно, як для прихильників здорових зубів скаржитися на книжку про карієс. У недосконалому світі діяльність професійних військових, мабуть, так само необхідна суспільству, як і діяльність поліції, повій, асенізаторів чи психологів. Саме тому, що ми не можемо обійтися без цих професій (окрім, можливо, останньої), будь-яку серйозну спробу зрозуміти їхні особливості слід вітати й навіть сприймати як комплімент. Адже те, що вони заслуговують на увагу, свідчить про їхню важливість. Ба більше, лише дивлячись на некомпетентних, ми можемо оцінити зусилля і досягнення компетентних. Якби не було некомпетентних генералів, могло б здатися, що керувати арміями й вести війну легко, що це завдання за простою до снаги всім, кому пощастило досягти найвищих щаблів військової ієрархії.

Однак великі полководці мають найкращий вигляд не лише на тлі бездарних полководців, але й у контексті інституцій, до яких вони належать. Далі ми розвинемо тезу про те, що сама некомпетентність значною мірою впливає з прикрих, але неминучих побічних ефектів армійської чи флотської системи.

* Задля справедливості слід сказати, що певні спільні характеристики цивільних і військових, які висловили ці крайні погляди, дають дуже корисну підказку щодо можливих джерел військової некомпетентності.

Переважно вона запроваджує зрівнялівку особистих здібностей, що вигідно для людей посередніх, але обмежує обдарованих. Тому тих, хто блискуче проявив себе у військовій службі, можна вважати подвійно успішними: вони не просто досягли успіху, а зробили це *всупереч* отуплювальним тенденціям структури, до якої їм довелося належати. Вже лиш це саме собою є достатньою підставою для того, щоб сміливо переглянути проблему військової некомпетентності. Проте для цього є також інші підстави, ще вагоміші. Вони стосуються похідних від некомпетентності проблем: ціни помилки і ймовірності помилки.

Сьогодні мало хто заперечуватиме, що з розвитком технологій ціна хибі зростає в геометричній прогресії і тепер вимірюється надзвичайними жертвами. Однак імовірність військової некомпетентності залишається предметом дискусій. Можна було б сподіватися, що запобіжниками проти неї є якісна освіта, реалістичніші цінності, страх перед незрівнянно згубнішими наслідками й зниження рівня агресивного ура-патріотизму. Але є вагомі підстави й для песимістичного погляду: ймовірність помилки внаслідок військової некомпетентності, як і ціна такої помилки, продовжує зростати з постійним прискоренням.

Це сумне припущення можна обґрунтувати кількома міркуваннями. По-перше, розрив між можливостями людського розуму й інтелектуальними вимогами сучасної війни, що виник у XVIII столітті, продовжує розширюватися. Ймовірно, він розростається з обох боків. Тоді як сучасна війна стає все швидшою і смертоноснішою, а засоби її ведення — все складнішими, інтелектуальний рівень тих, хто приходить в армію на роль офіцерів, може недотягувати. Це припущення ґрунтується на тому, що дедалі менше молодих людей вважають військовою службою привабливою. Досить тільки поглянути на сьогоднішні оголошення з вакансіями, щоб усвідомити очевидні труднощі з пошуком офіцерських кадрів. Військові кадровики не шкодуючи зусиль намагаються привабити молодь, яку мало цікавить військова кар'єра. Вони змальовують службу як блискучу іграшкову кравмарню, де вродливі юнаки граються танками й ракетами, купаючись у повазі нижчих чинів, не менш крутих, ніж вони самі. У своєму прагненні залучити кандидатів, військові у своїх закликах до зброї намагаються створити образ армії як

безкласового суспільства, в якому офіцери, однак, залишаються джентльменами. Всі ці екстравагантні обіцянки призводять лише до того, що попит на військову кар'єру, м'яко кажучи, скорочується. Автор вважає, що для збільшення зацікавлення військовою професією, слід куди більше працювати над підвищенням її реальної, а не рекламної цінності.

Зрозуміло, що зниження привабливості військової кар'єри може відштовхувати тих, хто в іншому разі міг би її обрати. За словами Алексіса де Токвіля, це особливо характерно для демократичних армій у мирний час. «Коли войовничий дух покидає народ, професія військового негайно втрачає свій престиж, і військові опускаються до найнижчого рангу державних службовців; їх не високо цінують і перестають розуміти... Так виникає замкнене коло причин і наслідків, з якого важко вирватися: найкраща частина нації уникає військової професії, тому що вона не в пошані, а не в пошані вона тому, що найкраща частина нації перестала її обирати»¹.

Одним словом, виходить так, що все менш здібні люди приходять виконувати все складніші завдання з *вагомішою* ціною помилки, а на найвищих рівнях їхня відповідальність стає взагалі приголомшливою.

Лише під час війни у В'єтнамі військові командири відповідали за реалізацію політики, яка коштувала Сполученим Штатам 300 мільярдів доларів. Вони відповідальні за скид тринадцяти мільйонів тонн вибухових речовин (що понад як у шість разів перевищує масу бомб, скинутих США на всіх театрах воєнних дій за всю Другу світову війну). Вони відповідальні за викиди 90 тисяч тонн газу і гербіцидів. І вони ж відповідальні за смерть від одного до двох мільйонів людей. Це величезні масштаби відповідальності. Помилки військового керівництва на такому рівні мають колосальну ціну.

Звичайно, багато аргументів, наведених у цій книжці, можна однаково застосувати й до інших сфер людської діяльності. Справді, немає підстав вважати, що у військових субкультурах некомпетентність трапляється частіше, ніж у політиці, бізнесі чи в університетах. Однак, окрім страшної ціни військових катастроф, є ще й інші вагомі причини для дослідження військової некомпетентності.

Перша полягає в тому, що військові структури мають особливу схильність до залучення певного типу людей, які можуть ставати небезпечними, досягши високих командних посад. Друга — у тому, що природа мілітаризму виводить на перший план саме ті риси, які згодом можуть виявитися катастрофічними. Теоретично, якщо приділити належну увагу цим причинам, то помилкам військового командування можна запобігти.

По-третє, громадськість, принаймні в демократичних країнах, має реальний вплив на те, хто ухвалює політичні рішення. Однак цей контроль не поширюється на воєначальників. Навіть найгірший уряд і найбездарніший прем'єр-міністр час від часу опиняються під загрозою відставки. Цього не можна сказати про армію і флот. Можливо ми й маємо уряди, на які заслуговуємо, однак часто нам дістаються військові розуми, яких ми аж ніяк не заробили.

По-четверте, якщо одна з головних відмінностей між військовими й політичними інституціями полягає у ступені громадського контролю, то відмінність між військовими й комерційними структурами полягає в масштабі наслідків тих чи інших рішень*. Помилка президента чи ради директорів компанії може коштувати величезних грошей і завдати шкоди значній кількості акціонерів. Але військові помилки обходяться в сотні тисяч життів і приносять невимовні страждання як цивільним, так і військовим.

На користь дослідження військової некомпетентності є ще й інші аргументи. Не останнім із них є необхідність *в альтернативному* погляді на мілітарну поведінку, погляді діаметрально протилежному до того, який велить уперто захищати вищих командирів від найменшої критики.

Ця альтернативна, гіперкритична позиція надзвичайно поширена. Так у багатьох людей, з якими автор обговорював головну тему цієї книжки, поняття військової некомпетентності знаходило негайний відгук. Їхні реакції варіювалися від «І справді, тут на докази вистачає даних» до «О, це ж про всю військову історію!».

* Більшість рішень в академічній сфері є настільки тривіальними і дрібними, що було б зухвальством обговорювати їх на одному рівні з державним управлінням і бізнесом. Утім, у них діють схожі принципи.